

ΟΙ ΟΡΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΡΧΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ

Περὶ τῶν ὄρων ἐπιστήμη καὶ ἐπιστημονάρχης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπραγματεύθη ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Γλωσσαρίῳ αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε πλήρως, οὔτε συστηματικῶς.

Ἡ λέξις ἐπιστήμη ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς θεωρητικῆς καὶ πραγματικῆς γνώσεως μετέπεσεν ἐν τῇ Βυζαντινῇ φιλολογίᾳ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς τάξεως. Εἰς τὴν μετάπτωσιν αὐτὴν συνετέλεσεν, ἴσως, ἡ Λατινικὴ λέξις *disciplina*, ἡ ὁποία ἔχει ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας. Ἦδη ὁ Ὁριγένης (+255) ἀπηχῶν τὴν ἀρχαίαν πράξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐκκλησία δὲν συνεχῶρει τὰ βαρέα ἁμαρτήματα, ψέγει τὴν ἀντίθετον πράξιν, λέγων, «οὐκ οἶδα ἑαυτοῖς τινες ἐπιτρέψαντες τὰ ὑπὲρ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, τάχα μὴδὲ ἀκριβοῦντες τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην, ἀυχοῦσιν ὡς δυνάμενοι καὶ εἰδωλολατρείας συγχωρεῖν, μοιχείας τε καὶ πορνείας ἀφιέναι» (Περὶ εὐχῆς 28,10). Ἐνταῦθα ἡ λέξις ἐπιστήμη δὲν φαίνεται ἀκόμη ὀριστικῶς μεταπεσοῦσα εἰς τὴν νέαν ἔννοιαν, κυμαινομένη μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας. Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Εὐσεβίου (+340) ἡ λέξις ἐπιστήμη μὲ τὴν νέαν ἔννοιαν ἀπαντᾷ εἰς τέσσαρα χωρία, εἰς τὰ τρία δὲ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν προέρχεται ἐκ μεταφράσεως Λατινικοῦ κειμένου καὶ εἰδικώτερον τῆς Λατινικῆς λέξεως *disciplina*. Οὕτως ὁ Εὐσέβιος, κατὰ πρῶτον, μεταφράζων χωρίον τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ Τερτυλλιανοῦ γράφει «καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν κωλύεσθαι (τοὺς Χριστιανοὺς) φονεῦν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια» (Γ', 33,3), τ.ἔ. οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τῆς ὑποχρεωτικῆς δι' αὐτοὺς πειθαρχίας ἐκωλύοντο νὰ διαπράττωσι τὰ ἀπαριθμούμενα ἁμαρτήματα.

Τὸ Λατινικὸν χωρίον τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: «et ad coederandam disciplinam homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam et cetera scelera prohibendes» (κεφ. β'. Migne, P. L. 1, 321). Ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ἀπολογητικοῦ ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν (+117) ἐπιστολῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς Βιθυνίας Πλινίου τοῦ Νεωτέρου, ἀλλ' ἀποδίδει αὐτὸ ἐλευθέρως, διὰ τοῦτο ἡ λέξις *disciplina*, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται, δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ σχετικῷ χωρίῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐκεῖνης.

Ὁ Εὐσέβιος, δεύτερον, μεταφράζων τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλερίου

(311) ἐκδοθὲν διάταγμα ἀνοχῆς τῶν Χριστιανῶν, εἰς δύο χωρία μετεχειρίσθη τὴν λέξιν ἐπιστήμην μὲ τὴν νέαν ἔννοιαν. «Ἡμεῖς μὲν βεβουλήμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ρωμαίων... οὕτως ὥστε μηδὲν ἐναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν» (Η' 17, 6 καὶ 9), Τὸ Λατινικὸν κείμενον τοῦ διατάγματος τούτου τοῦ Γαλερίου σφίζεται, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ δύο χωρία ἔχουσιν ἐπίσης τὴν λέξιν *disciplina*. «*Nos quidem volueramus ante hac iuxta leges veteres et publicam disciplinam Romanorum... ita ut ne quid contra disciplinam agant*»¹.

Ἄλλὰ καὶ τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον χωρίον τοῦ Εὐσεβίου, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν λέξιν ἐπιστήμην μὲ τὴν νέαν ἔννοιαν, προέρχεται, ὡς φαίνεται, ἐπίσης ἐκ Λατινικῆς μεταφράσεως. Ὁ Εὐσεβίος δηλονότι παραθέτει χωρίον τῆς πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Φάβιον ἐπιστολῆς τοῦ Ρώμης Κορνηλίου (+ 253), ἐν τῷ ὁποίῳ ψέγεται ὁ σχισματικὸς ἐπίσκοπος Ρώμης Νοβάτος. «Οὗτος γάρ τοι ὁ δογματιστής, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης ὑπερασπιστής, ὁπηνίκα παρασπᾶσθαί τε καὶ ὑφαρπάζειν τὴν μὴ δοθεῖσαν αὐτῷ ἄνωθεν ἐπισκοπὴν ἐπεχειρεῖ» (Σ', 43, 8).

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς 3^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἦτο ἐν χρήσει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κορνηλίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγράφη ἀρχικῶς Λατινιστί, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐσώθη τὸ Λατινικὸν αὐτῆς κείμενον, ἀγνοοῦμεν, ποῖα κυρίως Λατινικὴ λέξις μεταφράσθη διὰ τῆς λέξεως ἐπιστήμη· δύναται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ λέξις *disciplina*.

Ἡ λέξις ἐπιστήμη, ἀποκτίσασα τὴν νέαν ἔννοιαν καὶ δηλοῦσα ἐν γένει τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τάξιν, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰδικώτερον διὰ τὴν ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις ὀφειλομένην τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Οὕτω Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (+ 368) ἔγραψεν «Βλέπεις μοι τὸ σεμνὸν τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας κατάστημα; Θεωρεῖς μοι τάξιν καὶ ἐπιστήμην;» (Προκατήχησις δ', *Migne* 33,340). Ἡ τοιαύτη χρῆσις τῆς λέξεως καταφαίνεται ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς, αἱ ὁποῖαι ἀποτείνονται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον λέγουσιν «ὅταν δὲ συναθροίξῃς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλευε ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνους ὡσανεὶ ναύταις τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς καθάπερ ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος... χρῆ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐγρηγορότως ἐστάναι» (Β', 57, 2 καὶ 13).

Τὸ μέρος τοῦτο τῶν Ἀποστ. Διαταγῶν εἶναι ἐπεξεργασία τῆς κατὰ τὴν 3^{ην} ἑκατονταετηρίδα γραφείσης Ἀποστ. Διδασκαλίας, ἐν τῇ ὁποῖα ὅμως

¹ *Lactantius, De mortibus persecutorum* 34.

δὲν ὑπάρχουσιν αἱ προτάσεις, ἐν ταῖς ὁποίαις ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἐπιστήμη. Αἱ Ἀποστ. Διαταγαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν αὐτήν, ἐγράφησαν τὴν 4^{ην} ἑκατονταετηρίδα.

Ὅπως τὰ παραδείγματα τοῦ Εὐσεβίου καὶ Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων, οὕτω καὶ τὰ τῶν Ἀποστ. Διαταγῶν δεικνύουσιν, ὅτι μὲ τὴν νέαν ἔννοιαν ἡ λέξις ἐπιστήμη ἐτέθη εἰς μεγαλυτέραν χρῆσιν ἀπὸ τῆς 4^{ης} ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ πειθαρχία, ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία, ἡ ὁποία ἀπητεῖτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἦτο βεβαίως αὐστηροτέρα ἐν τοῖς μοναστηρίοις, διὰ τοῦτο ἡ λέξις ἐπιστήμη μὲ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἐξοχὴν ἐν αὐτοῖς. Ἐν τινι ἐπεξεργασίᾳ τοῦ μοναχικοῦ κανόνος τοῦ Παχωμίου (+ 346), ἡ ὁποία δύναται ν' ἀναθῆ ἔξω εἰς τὰ τέλη τῆς 4^{ης} ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς 5^{ης} ἑκατονταετηρίδος, λέγεται, ὅτι ὁ μέλλων νὰ γίνῃ μοναχός, εἰσερχόμενος εἰς τὸ μοναστήριον, «μενέτω πρὸς τὴν θύραν, δοκιμαζόμενος καὶ διδάξουσιν αὐτὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀδελφῶν»¹.

Ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἀκριβῶς ἀνεφάνη τὸ ὑπόουρημα τοῦ ἐπιστημονάρχου, ὁ ὁποῖος ἐμερίμνα περὶ τῆς ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας. Πρώτην μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ παρέχει τὸ Τυπικὸν τοῦ Ἀγ. Σάββα, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 524 καὶ τὸ ὁποῖον ἐκ Σιναϊτικοῦ κώδικος ἐδημοσίευσεν ὁ Ῥώσος Δημητριάδης ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου (1890, τεῦχος 1. σελ. 170 κ' ἐξ.). Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀκουλουθίᾳ εἰς μὲν τὸν δεξιὸν χορὸν τάσσει ὁ ἐκκλησιαρχῆς, εἰς δὲ τὸν ἀριστερὸν ὁ ἐπιστημονάρχῆς» (κεφ. 5.) Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἐν ἑκάστῳ μοναστηρίῳ ὁ ἐπιστημονάρχῆς ἦτο εἰς καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνετέθη καὶ τὸ πρόσθετον καθῆκον νὰ καταρτίξῃ τὸν ἀριστερὸν χορὸν.

Κύριον αὐτοῦ καθῆκον, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἦτο νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις. Τὸ ὕλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, δὲν ἀρκεῖ διὰ ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀφότου ἐνεφανίσθη τὸ ὑπόουρημα τοῦ ἐπιστημονάρχου, τὸ καθῆκον αὐτοῦ ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν γένει ἐν τῷ μοναστηρίῳ. Ἐνδέχεται ἡ ἐπέκτασις αὕτη νὰ ἔγινε βαθμηδόν. Αὕτη μετ' ἄλλων ἐπελθουσῶν μεταβολῶν ἀπαντᾷ, ὅχι βεβαίως ὁρητῶς, ἀλλ' ἀρκούντως σαφῶς, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου (+ 826), ὡς ἑξάγεται ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γραφείσης «Υποτυπώσεως τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν ὑποτύπωσιν ταύτην ἔγιναν μεταγενέστεραι προσθήκαι καὶ τροποποιήσεις, ἀλλ' αὗται δὲν μετέβαλον τὰς βάσεις αὐτῆς. Πάντως τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ζήτημα ἡμῶν εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοδώρου, διότι ὅμοια λέγονται καὶ ἐν τινι τῶν ἀναμφισβητήτως γνησίων ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ παραθέσωμεν μετ' ὀλίγον.

¹ Migne, P. G. 40,949,

Ἐκ τῆς Ὑποτυπώσεως καὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου μανθάνομεν α) ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστημοναρχῶν ἠϋξήθη, τὸ μοναστήριον δηλ. ἡδύνατο νὰ ἔχη περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς ἐπιστημονάρχας, β) ὅτι εἰς χεῖρας αὐτῶν εἶχον τὴν ὅλην μοναχικὴν πειθαρχίαν, δηλ. ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ μοναστηριακοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν ὄλῳ τῷ μοναστηρίῳ καὶ γ) ὅτι, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀπέκτησαν περιορισμένην δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Ὑποτυπώσεως τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου εἶναι τὸ ἐπόμενον· «ἰστέον, ὅτι καὶ ἐπιστημονάρχαι εἰσίν, εἰς οὓς τὰ σφάλματα τῶν μικροτέρων ἀδελφῶν ἀναφερόμενα τὴν διόρθωσιν δέχεται»¹.

Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ μνημονευθέντι ἐπιγράμματι αὐτοῦ παρέχει οδηγίαν περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐπιστημονάρχαι θὰ ἤσκουν τὴν δικαστικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν.

«Εἰς τοὺς ἐπιστημονάρχας»

*Οἱ τῆς ἀδελφότητος ἐξεληφότες,
κρίσιν τε κρίνειν καὶ δίκαιον ἐξάγειν,
μὴ δὴ κατ' ὄφιν ἐξάγοιτε τὰς φάσεις·
μὴ προσπαθεία, μηδὲ μήνιδος χάριν,
μὴ προσφιλεῖ τε, μηδ' ἀπεχθεῖ καρδίᾳ·
ἀλλ' ἠπίως τε, συμπαθῶς, οἰκτιρμόνως,
βουλευτικῶς τε, μακροθύμως, ἐδτόνως·
τὸν νοῦν ἀκραιφνῶς δξύναντες, ὡς βέλος,
κατὰ σκοπὸν βάλλοιτε τοὺς εὐθεῖς λόγους.
Ὅπως ἀληθῆς παντὶ θηρῶντες λόγῳ,
Θεῷ δικαίως προσφέροιτε τὰς κρίσεις·
ᾧ γὰρ κρινεῖτε καὶ κριθήσεσθε τρόπῳ»².*

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου δὲν ἐξάγεται πόσοι ἦσαν οἱ ἐπιστημονάρχαι. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ «Τυπικοῦ» Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου (+997/1011), τὸ ὁποῖον ὀρίζει αὐτοὺς εἰς δύο. «Ἰστέον, ὅτι καὶ ἐπιστημονάρχαι εἰσὶ δύο, κατὰ χορὸν εἷς, ὅφ' ὃν οἱ ἀδελφοὶ κοσμίως ἴστασθαι ἐν τοῖς χοροῖς ὑπομνησκονται, οἱ αὐτοὶ δὲ μετὰ τὴν τοῦ ξύλου φωνὴν προτρέπονται τοὺς νωθεῖς συνδραμεῖν εἰς τὴν σύναξιν, ἀπαιτοῦσι δὲ καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας λόγον τῆς ἀπολείψεως καὶ τοὺς μὴ κατ' ἐπιταγὴν ἢ χρεῖαν ἀναγκαίαν καθυστερήσαντας διὰ μετριοτέρων ἐπιτιμιῶν πρὸς ἀνάληψιν διεγείρουσιν»³.

Ἐνταῦθα τὰ καθήκοντα τῶν ἐπιστημοναρχῶν περιορίζονται εἰς τὰς ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ θρησκευτικὰς συναθροίσεις, ἐνῶ παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ, ὡς εἶδομεν, ἀρκοῦντως σαφῶς φαίνονται εὐρύτερα, ἐπεκτει-

¹ Migne, P. G. 99,1709.

² Migne, P. G. 99,1781.

³ Ph. Meyer, Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster σελ. 135.

νόμῃνα εἰς τὸν βίον ἐν γένει τῶν μοναχῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις. Ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις ἀπαντᾷ ῥητῶς ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης (1118), τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἔχει ὑπ' ὄψιν γυναικεῖον μοναστήριον. Ἐν αὐτῷ ἡ ἐπιστημονάρχισσα ἐπιβλέπει τὴν διαγωγὴν τῶν μοναχῶν ὄχι μόνον κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐστίασιν καὶ ἐν ὄλαις ταῖς ἀναστροφαῖς. «Ἡ καθηγουμένη μέντοι καὶ ἐπιστημονάρχισσαν προβαλεῖται, ἣν κατ' οἰκείαν ἐκλογὴν τῆς τοιαύτης διακονίας λογίζεται ἀξίαν, ὀφείλουσαν τῆς μοναδικῆς καταστάσεως καὶ εὐκοσμίας φροντίζειν, ἐν τε ταῖς συνελύσεσι καὶ ὑμνωδίαις διαθρεῖν, μήπου τινὲς τῶν ἀδελφῶν τὰς ὑμνωδίας ἀφέμεναι ἀλλήλαις διομιλῶσι καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐντεύξεως κατολιγωροῦσαι ἑτέρα τῇ ἑτέρα συντυγχάνωσιν. Ἐν τε ταῖς κοιναῖς πρὸς ἐστίασιν ἐλεύσεσι ταύταις ἐπισκοπεῖν, ὡς ἂν ἐν τῇ πρεπούσῃ μοναχαῖς διαμείνωσιν ἡσυχία καὶ κοσμιότητι. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἐν ὄλαις ἀναστροφαῖς τε τούτων καὶ διαγωγαῖς ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτὰς ἐπιτηρεῖν. Κἂν ἴδῃ τινὰς τούτων ἢ συγκαθημένας ἀλλήλαις ἀνόνητα διομιλοῦσας, ἃς ὁ μέγας Ἀπόστολος μηδὲ ἐσθίειν παρακελεύεται ἢ ἄλλο τι ποιούσας ἀπᾶν ἑπαγγέλματος μοναδικοῦ καὶ θεοφιλοῦς ἀλλότριον καὶ πνευματικῆς καταστάσεως, προσιέναι ταύταις ἡμέρωσ καὶ ἀδελφικῶς καὶ πρῶως καὶ ἀγαπητικῶς εἰσπεῖσθαι τὰ δέοντα καὶ συμφέροντα νουθετεῖν»¹.

Ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων τοῦ ἐπιστημοναρχικοῦ ὑπουργήματος ὀρίζεται ἐνταῦθα, ὅπως ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατεθέντι ἐπιγράμματι Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἥτοι ταῦτα πρέπει νὰ ἐκτελῶνται μετὰ προσηγείας καὶ πραότητος. Ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχόντων τὸ ὑπουργήμα τοῦτο εἶναι ἄλλος, διότι ἐνταῦθα ἡ ἐπιστημονάρχισσα εἶναι μία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστημοναρχῶν ἐξηρητάτο, φαίνεται, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν καὶ ἐκ τῶν παρουσιαζομένων ἀναγκῶν. Αἱ μοναχαὶ θὰ εἶχον ἀνάγκην πάντως μικροτέρας ἐπιβλέψεως.

Ἐκ τῶν μοναστηρίων τὸ ὄνομα ἐπιστημονάρχῃς μετεδόθη εἰς τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος ν' ἀναμειγνύεται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἐδικαιολογεῖτο καὶ δι' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἦτο ὁ ἐπιστημονάρχῃς τῆς ἐκκλησίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρῳ λεχθέντων ἐξηγεῖται ἡ ἔννοια τῆς τοιαύτης χρήσεως τῆς λέξεως. Ὁ αὐτοκράτωρ δηλ. εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς (1143 - 1180) ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ πατριάρχῃς Κωνσταντινουπόλεως Κοσμᾶς ὁ Ἀττικὸς κατηγορεῖτο ὡς ὁπαδὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων, ἐκάλεσεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν σύνθρονον καὶ προκαθίσας αὐτῆς ἐπελήφθη τῆς ὑποθέσεως. Ἡ κατὰ τοῦ Κοσμᾶ ἐκδοθεῖσα καθαίρεσις (1147) δικαιολογεῖ τὴν τοιαύτην ἀνάμειξιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τῶν ἐπομένων· «ὁ θεοστε-

¹ Migne, P. G. 127,1044.

φῆς ἡμῶν αὐτοκράτωρ τὴν τοῦ παρόντος ἐπεποίητο ζήτησιν, αὐτὸν τοῦτον (δηλ. τὸν πατριάρχη) τῇ ἐντέχνῳ τούτου καὶ ἐπιστημοναρχικῇ σοφίᾳ ἐρωτηθέντα, ἐκαλύψαι τὰ κατ' αὐτὸν χωρὶς τινος πεποίηκεν ἐξελέγχοντος»¹. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος (1187) διὰ Νεαρᾶς ἀκυρώσας τὰς ἐκλογὰς πέντε ἀρχιερέων, διότι εἰς ταύτας δὲν προσεκλήθησαν ὅλοι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημούντες ἀρχιερεῖς, ἐδικαιολόγησε τὴν τοιαύτην αὐτοῦ ἀνάμιξιν «ὡς καὶ τὴν τοῦ ἐπιστημονάρχου τῆς ἐκκλησίας τάξιν λαχούσης τῆς βασιλείας μου παρὰ τοῦ ταύτην χρίσαντός τε καὶ βασιλεύσαντος»². Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος τὴν ἀντίθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριάρχη Κων/πόλεως Ἀρσένιον ὤθησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ συγκαλέσῃ σύνοδον (1262) ἐν τῷ βασιλικῷ Ἀλεξιακῷ τρικλινῷ καὶ προκαθήσῃ αὐτῆς, ἵνα δικάσῃ τὸν πατριάρχη δι' ἀσημάντους ἢ πλαστὰς κατηγορίας, ὁ δὲ πατριάρχης ἤρνηθῆ νὰ παραστῇ εἰς τὴν σύνοδον, μὴ ἀναγνωρίζων ὡς νόμιμον τὸν τρόπον καὶ τὸν τόπον τῆς συγκλήσεως αὐτῆς, αὐτὴ διετύπωσε τὴν γνώμην, «ὡς ἐπιστημονάρχου τοῦ βασιλέως εἶναι δικαιομένου ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι, μὴ δίκαιον εἶναι μηδ' εὐλογον τὰ τοιαῦτα μέγιστ' ὄντα δίχα βασιλικῆς ἐπιστασίας κινεῖσθαι»³.

Τέλος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Δημήτριος ὁ Χωματηνός, ἐρωτηθεὶς, ἂν ὁ ἐψηφισμένος ἐπίσκοπος καὶ ἀποδεχθεὶς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ δύναται νὰ μετατεθῆ εἰς ἄλλην ἐπισκοπὴν, ἀπήντησεν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἀντικανονικόν, ἀλλὰ δύναται νὰ γίνῃ διὰ βασιλικῆς διαταγῆς. Ὁ Χωματηνός ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐξέθηκε τὰς καισαροπαπικὰς αὐτοῦ ἰδέας. Τὸ σχετικὸν χωρίον εἶναι πασίγνωστον, πολλὰκις ἀναφερόμενον. «Τὰ τοιαῦτα οὖν κέλευσις μόνῃ βασιλικῇ δύναμιν ἔχει μεταλλάττειν καὶ καινοτομεῖν. Ὁ βασιλεὺς γὰρ οἶα κοινὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχης καὶ ὢν καὶ ὀνομαζόμενος καὶ συνοδικαῖς γνώμαις ἐπιστατεῖ καὶ κῦρος ταύταις χαρίζεται, ἐκκλησιαστικὰς τάξεις ῥυθμίζει καὶ νομοθετεῖ βίῳ καὶ πολιτείᾳ τῶν τοῦ βήματος καὶ μὴν καὶ δίκαις ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ πρὸς γε χηρευουσῶν ψήφοις ἐκκλησιῶν, ἀνάγει δὲ καὶ ἀπὸ ἐλλάττονος τιμῆς εἰς μείζονα, δηλαδὴ ἀπὸ ἐπισκόπων εἰς μητροπόλιν ἢ ἀνδρὸς ἀρετὴν ἢ πόλιν τιμῶν. . . καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, πλὴν μόνου τοῦ ἱεροουργεῖν, τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς, ἐφ' οἷς πράττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς»⁴.

Ὁ Χωματηνός πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Βυζαντινοῦ καισαροπαπισμοῦ μετεχειρίσθη καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιστημονάρχου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

¹ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα ἱερ. κανόνων Ε', 309.

² Zach. v. Lingenthal, Jus Graecoromanum, τόμ. III σελ. 508 κ. ἐξ.

³ Παχυμέρους, Χρονικὸν I. 261, ἔκδ. Βόννης.

⁴ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Ἐνθ' ἀν. Ε', 429.